

บทที่ 2

วรรณคดีที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องสภาพและปัญหาการใช้สื่อการเรียนการสอนพื้นบ้านของครูโรงเรียน
ประถมศึกษาในภาคเหนือตอนบน ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา ค้นคว้าเอกสาร และงานวิจัยที่
เกี่ยวข้องแล้วได้นำเสนอรายละเอียดต่าง ๆ ดังนี้

1. ความหมายของสื่อการเรียนการสอนและขั้นตอนการใช้
2. ประเภทของสื่อการเรียนการสอน
3. ความหมายของสื่อพื้นบ้าน
4. ความหมายของสื่อการเรียนการสอนพื้นบ้าน
5. สื่อพื้นบ้านกับวัฒนธรรม และ ความหมายของวัฒนธรรม
6. ประเภทของวัฒนธรรม
7. องค์ประกอบของวัฒนธรรม
8. วัฒนธรรมพื้นบ้าน
9. ประเภทของวัฒนธรรมพื้นบ้าน
10. สื่อพื้นบ้านกับการเรียนการสอน
11. สื่อพื้นบ้านกับเทคโนโลยีที่เหมาะสม
12. วัฒนธรรมของภาคเหนือตอนบน
13. สภาพของวัฒนธรรมพื้นบ้านในปัจจุบัน

ความหมายของสื่อการเรียนการสอน

"สื่อการเรียนการสอน" ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ต่าง ๆ กัน ดังเช่น

สื่อการเรียนการสอน หมายถึง เครื่องช่วยในการเรียนรู้ ซึ่งครูและนักเรียนเป็นผู้ใช้ เพื่อช่วยให้การสอนและการเรียนมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น (Brown and others, 1973)

สื่อการเรียนการสอน หมายถึง สิ่งซึ่งช่วยให้การสอนบรรลุไปสู่จุดมุ่งหมายด้วยดี (Erickson, 1971)

สื่อการเรียนการสอน หมายถึง สิ่งซึ่งช่วยให้ครูดำหนดข้อเท็จจริง ทักษะ เจตคติ ความรู้ และความซาบซึ้งไปยังผู้เรียน (Haas and Packer, 1964)

สื่อการเรียนการสอน ได้แก่ อุปกรณ์ทั้งหลายที่ช่วยเสนอความรู้ให้แก่ผู้เรียนจนเกิดผลเรียนที่ดี และรวมถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่ไม่เฉพาะแต่สิ่งที่เป็นวัตถุหรือเครื่องมือเท่านั้น เช่น การศึกษานอกสถานที่ การแสดงบทบาท นาฏการ การสาธิต การทดลอง ตลอดจน การสัมภาษณ์ และการสำรวจ เป็นต้น (Brown and others, 1973 อ้างใน วาสนา ชาวหา, 2533)

สรุป สื่อการเรียนการสอน หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่ใช้เป็นตัวกลางหรือช่องทางสำหรับถ่ายทอด หรือนำความรู้หรือประสบการณ์ไปสู่ผู้เรียน และทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ

การใช้สื่อการเรียนการสอนนั้นอาจจะใช้เฉพาะขั้นตอนใดตอนหนึ่งของการสอน หรือจะใช้ในทุกขั้นตอนของการสอนก็ได้ ดังนี้ (Brown, and others, 1985)

1. ชี้นำเข้าสู่บทเรียน เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจในเนื้อหาที่กำลัง

จะเรียน

2. ขั้นตอนการสอนหรือประกอบกิจกรรมการเรียน เป็นขั้นที่จะให้ความรู้ เนื้อหาอย่างละเอียดเพื่อสนองวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้
3. ขั้นวิเคราะห์และฝึกปฏิบัติ เป็นการเพิ่มพูนประสบการณ์ ตรงแก่ผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้ทดลองนำความรู้ด้านทฤษฎีหรือหลักการที่เรียนมาแล้วไปใช้แก้ปัญหาในขั้นฝึกหัดโดยลงมือปฏิบัติเอง
4. ขั้นสรุปบทเรียน ซึ่งเป็นขั้นของการเรียนการสอนเพื่อการย้ำเนื้อหาในบทเรียนให้ผู้เรียนมีความเข้าใจที่ถูกต้องและตรงตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้
5. ขั้นประเมินผลผู้เรียน เป็นการทดสอบว่าผู้เรียนสามารถเรียนรู้หรือเข้าใจในสิ่งที่เรียนไปมากน้อยเพียงใดและบรรลุวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมที่ตั้งไว้หรือไม่

ประเภทของสื่อการเรียนการสอน

สื่อการเรียนการสอนแบ่งออกเป็นหลายประเภท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่า จะพิจารณาสิ่งใดเป็นเกณฑ์ในการจัดแยกประเภท สิ่งที่นำมาเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาแยกประเภทนั้นมีหลายประการ เช่น ลักษณะความเป็นรูปธรรมและนามธรรม ลักษณะการทำงาน ลักษณะการใช้งาน มิติของสื่อ ตลอดจนการพิจารณาคุณสมบัติของสื่อการศึกษาในด้านอื่น ๆ อีก

De Kieffer (1965) ได้แบ่งสื่อออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. สื่อประเภทที่ต้องใช้เครื่องฉาย (Projected Aids) ได้แก่ เครื่องฉายแผ่นโปร่งใส เครื่องฉายภาพยนตร์ เครื่องฉายสไลด์ เป็นต้น
2. สื่อประเภทไม่ใช้เครื่องฉาย (Nonprojected Aids) ได้แก่ ภาพนิ่ง แผนภูมิ ของจริง ของจำลอง เป็นต้น
3. สื่อประเภทเครื่องเสียง (Audio Aids) ได้แก่ เครื่องบันทึกเสียงวิทยุ แผ่นเสียง เป็นต้น

James S. Kinder (James S. Kinder อ้างถึงใน สันตัก ภิบาลสุข, 2525) ได้แบ่งสื่อการเรียนการสอน ดังนี้

1. สื่อประเภทรูปภาพ ได้แก่รูปภาพต่าง ๆ ทั้งที่ภาพที่ไม่ต้องใช้เครื่องฉายและภาพที่ต้องใช้เครื่องฉาย ได้แก่ รูปภาพทั่วไป ภาพถ่าย สไลด์ ฟิล์มสตริป ภาพยนตร์ ภาพทึบแสง ภาพโปร่งแสง และภาพที่ต้องใช้เครื่องฉายอื่น ๆ
2. สื่อประเภทเครื่องเสียง ได้แก่ แผ่นเสียง เทปบันทึกเสียง วิทยุ และระบบขยายเสียง
3. สื่อประเภทวัสดุกราฟิค ได้แก่ แผนภูมิ แผนสถิติ แผนภาพ ภาพสเก็ต ภาพโฆษณา การ์ตูน การ์ตูนเรื่อง แผนที่ และลูกโลก
4. สื่อประเภทที่เป็นแหล่งชุมชนเพื่อการศึกษา ได้แก่ การศึกษานอกสถานที่ วิทยากร การตั้งค่าย และแหล่งชุมชนต่าง ๆ
5. สื่อประเภทวัสดุราคาถูกและวัสดุได้เปล่า ได้แก่ จุลสาร รูปภาพ และของตัวอย่าง
6. สื่อประเภทอื่น ๆ ได้แก่
 - 6.1 ป้ายสำหรับตั้งแสดง อาทิเช่น กระดานขอสล็ค ป้ายผ้าลาลี ป้ายนิเทศ กระดานแม่เหล็ก และกระดานไฟฟ้า
 - 6.2 วัสดุและเทคนิคการแสดง อาทิเช่น การสาธิต นาฏการ ได้แก่ การแสดง แบบละคร การละเล่น การแสดงบทบาท และการแสดงหุ่น
 - 6.3 วัสดุสามมิติ ได้แก่ ของจริง ของตัวอย่าง หุ่นจำลอง นิทรรศการ และกระเบาะทราย
7. สื่อประเภทใหม่ ๆ ได้แก่
 - 7.1 โทรทัศน์ ทั้งโทรทัศน์การค้า และโทรทัศน์เพื่อการศึกษา
 - 7.2 ห้องปฏิบัติการทางภาษา
 - 7.3 บทเรียนสำเร็จรูป
 - 7.4 ระบบการเรียนการสอนต่าง ๆ

Brown, Lewis and Harcleroad (1985) แบ่งสื่อการเรียนการสอนออก

เป็น 2 ประเภท ประเภทแรกได้แก่สื่อเบา หรือสื่อเล็ก เช่น फिल्मภาพยนตร์ รายการวิทยุโทรทัศน์ รายการวิทยุกระจายเสียง ไมโครฟิล์ม โปรแกรมคอมพิวเตอร์ เป็นต้น ประเภทที่สอง ได้แก่ เครื่องมือทางการศึกษาที่เรียกว่าสื่อหนัก หรือสื่อใหญ่ เครื่องมือประเภทนี้มีคุณสมบัติในการถ่ายทอดเนื้อหารายการที่บันทึกไว้ในสื่อประเภทแรกให้แก่ผู้เรียน ได้ฟังเสียงหรือดูภาพ เช่น เครื่องฉายภาพยนตร์ เครื่องรับวิทยุโทรทัศน์ เครื่องรับวิทยุกระจายเสียง เครื่องไมโครฟิช เครื่องคอมพิวเตอร์ เป็นต้น

Percival and Ellington (1984) แบ่งสื่อการเรียนการสอนตามลักษณะที่สื่อ นั้น ๆ ปรากฏออกมาได้ 3 ประเภท คือ

1. สื่อที่ไม่ต้องฉาย เช่น กระดานชอล์ค หรือ กระดานดำ ป้ายสำลิจายแม่เหล็ก ป้ายติดฝาผนัง ภาพพลิก หุ่นจำลอง เป็นต้น
2. สื่อที่ต้องฉาย เช่น สไลด์ फिल्मสตริป ภาพโปร่งใส ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์
3. สื่อเกี่ยวกับเสียง เช่น เครื่องและแถบบันทึกเสียง เครื่องเล่นพร้อมแผ่นเสียง เครื่องรับพร้อมรายการวิทยุกระจายเสียง เป็นต้น

สำเนา วรากร (2517) ได้จำแนกสื่อการเรียนการสอนเป็น 3 ประเภท คือ

1. วัสดุและเครื่องมือที่ไม่ต้องฉาย หมายถึง วัสดุและเครื่องมือที่ไม่ต้องอาศัยเครื่องฉายในการนำเสนอ แต่สามารถนำเสนอด้วยตัวของมันเอง ได้แก่ รูปภาพ แผนที่ หุ่นจำลอง ฯลฯ ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การสาธิต นิทรรศการ ทักษะศึกษา เป็นต้น
2. วัสดุและเครื่องมือที่ต้องฉาย หมายถึง วัสดุหรือเครื่องมือที่ต้องอาศัยเครื่องฉายจึงจะสามารถนำเสนอได้ เช่น फिल्मภาพยนตร์และเครื่องฉายภาพยนตร์ ภาพโปร่งใส และเครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ เป็นต้น
3. วัสดุและอุปกรณ์ หมายถึง วัสดุและอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับเสียง สามารถรับรู้ได้โดยการฟัง เช่น เครื่องบันทึกเสียงและเทป เครื่องเล่นแผ่นเสียงและแผ่นเสียง เครื่องขยายเสียง เครื่องรับวิทยุ เป็นต้น

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (อ้างถึงใน วาสนา ชาวหา, 2533) ได้

จำแนกสื่อการเรียนการสอนซึ่ง เรียกว่า "สื่อทัศนูปกรณ์" ออกเป็น 6 ประเภท ดังนี้

1. วัสดุสายเส้น มี 9 ชนิด คือ กระดานดำ แผนที่และลูกโลก การ์ตูน โปสเตอร์ แผนภาพ แผนสถิติ แผ่นป้ายสำลี และป้ายนิเทศ
2. วัสดุมีทรง มี 4 ชนิด คือ ตู้อัตรทัศน์ (Diorama) นิทรรศน์โรงเรียน ของเลียนแบบ ของจำลอง ของตัวอย่าง และของจริง
3. สื่อวัสดุ มี 4 ชนิด คือ ระบบเสียง แผ่นเสียง เทปเสียง และวิทยุ
4. ภาพนิ่ง มี 10 ชนิด คือ ภาพผนัง สมุดภาพ ภาพสามมิติ ภาพเขียน รูปถ่าย ภาพถ่าย ฟิล์มสตริป สไลด์ ภาพโปร่งแสง และรูปภาพตัดมาจากหนังสือ
5. กิจกรรมร่วม แบ่งเป็น 8 ชนิด ได้แก่ งานที่เป็นโครงการ การเล่นเกม การแสดงบทบาท การสาธิต การศึกษานอกสถานที่ นิทรรศการ การทดลอง กระบะทราย
6. ภาพยนตร์และโทรทัศน์

Donald Ely (1972) ได้จำแนกสื่อการสอนออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่

1. วัสดุ (Materials) สื่อที่เป็นวัสดุการสอน เป็นสื่อที่ครูคุ้นเคยมากที่สุด เช่น แผนภูมิ แผนภาพ สไลด์ ภาพยนตร์ ซึ่งครูอาจจะผลิตเอง หรือที่ผลิตโดยองค์กรอื่น ๆ สื่อตามธรรมชาติหลาย ๆ อย่าง ครูก็ได้นำมาใช้ในห้องเรียนบ้างเช่นกัน เช่น สื่อประเภทของจริงต่าง ๆ
2. เครื่องมือและอุปกรณ์ (Tools and Equipment) เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการศึกษา หมายถึงสิ่งที่จะใช้ร่วมกับวัสดุหรือกิจกรรมการเรียนการสอน โดยตัวของมันเองจะไม่มีเนื้อหาวิชาในการเรียนการสอน แต่จะเป็นสื่อที่ไปเสริมสื่ออื่น เช่น เครื่องฉายภาพยนตร์ เป็นอุปกรณ์ที่จะไปใช้กับฟิล์มภาพยนตร์ กรรไกรตัดกิ่งไม้เป็นเครื่องมือเพื่อไปใช้ร่วมกับกิจกรรมการสอนต่อกิ่งไม้ เป็นต้น
3. กิจกรรม (Activities) กิจกรรมที่จัดในโรงเรียนได้แก่ การเล่นเกม บทบาทสมมติ การเล่นเกม เป็นต้น ส่วนกิจกรรมที่จัดนอกโรงเรียนได้แก่ ทักษะศึกษา การมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน การฝึกหัดปฏิบัติงาน เป็นต้น
4. บุคคล (People) สื่อตัวบุคคลที่จัดขึ้นเพื่อการศึกษาโดยเฉพาะ ได้แก่ บุคลากร ต่าง ๆ ในโรงเรียน ตั้งแต่ครูใหญ่ ครูประจำชั้น จนกระทั่งนักเรียน ก็เป็นสื่อ

ประเภทบุคคล ซึ่งมีหน้าที่หลักหรือจุดประสงค์เพื่อการเรียนการสอนโดยเฉพาะ บุคคลอื่น ๆ ที่อยู่นอกโรงเรียนเราอาจจะนำมาเป็นแหล่งวิทยาการหรือบางทีเรามักจะ เรียกว่า วิทยาการในหัวข้อเฉพาะเรื่อง เช่น พนักงานไปรษณีย์ก็เป็นสื่อบุคคลที่จะสอนเรื่องการรับจดหมาย ชาวบ้านที่มีอาชีพปลูกผักก็เป็นสื่อบุคคลในเรื่องการเพาะปลูก พระจากวัดในชุมชนมาสอนศีลธรรม หรือจะเป็นบุคคลใด ๆ ในชุมชนหรือนอกชุมชนที่มีความชำนาญเฉพาะเรื่องก็จะเป็นสื่อบุคคลในเรื่องนั้น ๆ

5. สถานที่หรือสภาพแวดล้อม (Settings) ห้องเรียน ห้องปฏิบัติการ ห้องสมุด ศูนย์การเรียนรายบุคคล เป็นสภาพแวดล้อมที่อยู่ภายในโรงเรียนหรือจัดขึ้นเพื่อการศึกษาโดยเฉพาะ สถานที่ต่าง ๆ ในชุมชน เช่น โรงงาน ที่ทำการ และร้านค้า สวน ป่าเขา ไร่ นา ก็เป็นสภาพแวดล้อมที่ครูจะพานักเรียนไปศึกษาของจริงได้ โรงเรียนในชนบทจะมีโอกาสได้เปรียบในการใช้สื่อประเภทนี้ เพราะที่ตั้งโรงเรียนอยู่ใกล้ชิดกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติหลาย ๆ เนื้อหาวิชาสามารถเรียนจากของจริงที่อยู่รอบ ๆ ตัวได้มาก

นอกจากนี้สื่อการเรียนการสอนยังสามารถแบ่งตามลักษณะความเป็นมาของสื่อที่นำมาใช้ได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ สื่อที่ออกแบบเพื่อการสอนโดยตรง (Media by Design) และสื่อที่ไม่ได้ออกแบบสำหรับเป็นสื่อการเรียนการสอน แต่ครูนำมาใช้เป็นสื่อ (Media by Utilization) (Ely, 1972) ซึ่งสื่อการสอนประเภทหลังนี้มีแหล่งที่มา 2 แหล่ง คือ เป็นผลผลิตจากธรรมชาติ และเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมา ซึ่งมักจะหาได้ตามท้องถิ่น

จากการแบ่งประเภทสื่อการเรียนการสอนตามที่คนต่าง ๆ ของนักเทคโนโลยีการศึกษาที่กล่าวมา ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจึงยึดหลักการแบ่งประเภทสื่อการเรียนการสอนของ Ely (1972) เพราะจะเป็นการครอบคลุมสื่อพื้นบ้านทั้งหมด

ความหมายของสื่อพื้นบ้าน

ความหมายของ สื่อพื้นบ้าน ได้มีผู้ให้ไว้หลายทัศนะ วิเชียรศรี วิวิศศิริ

(2525) ได้ให้ความหมายว่า สื่อพื้นบ้าน หรือ สื่อพื้นเมือง (Folk Media) หมายถึง สื่อประเภทที่เรามักรู้จักกันในลักษณะของการละเล่นพื้นเมือง หรือพื้นบ้าน เช่น เพลงพื้นเมือง เพลงชาวนาน ซึ่งมีการละเล่นประกอบการร้อง หรือรำ การแสดงออกทางขนบธรรมเนียมประเพณี และ วัฒนธรรมไทย เช่น หมอลำในภาคอีสาน หนังตะลุงในภาคใต้ ลิเก ลำตัด เพลงเรือ เพลงอีแซวในภาคกลาง ตลอดจนคติชาวนานต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ช่วยเผยแพร่ข่าวสารให้ความรู้แก่ประชาชน และยังให้ความสนุกสนานบันเทิง สอดแทรกคติธรรมแบบอย่างประเพณี หรือวิถีปฏิบัติ ซึ่งถือเป็นจารีตของไทยด้วย

สุภาวงศ์ จันทวานิช (2527) ได้ให้ความหมายว่า "สื่อพื้นบ้าน หมายถึง คติชาวนาน วัฒนธรรมพื้นบ้าน (Folklore) ส่วนที่ทำหน้าที่สื่อสารในสังคม"

สุรพล วิรุฬกรักษ์ (2532) ได้ให้ความหมายของสื่อพื้นบ้านในแนวกว้างออกไปว่า สื่อพื้นบ้านนั้น มิได้หมายถึง การแสดงละครเท่านั้น แต่หมายถึงรูปแบบของการสื่อสารระหว่างบุคคลกับบุคคล หรือบุคคลกับกลุ่มคน หรือกลุ่มคนกับกลุ่มคนที่ได้ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมา จนเกิดความเคยชินเป็นประเพณีขึ้นและครอบคลุมถึงประเพณี เรื่องภาษา ท่าทาง เครื่องใช้ที่ประชาชนในสังคมหนึ่งกำหนดความหมายแน่นอน สื่อพื้นบ้านจึงมีสื่ออีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า "สื่อประเพณี"

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า สื่อพื้นบ้าน คือ สิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นเป็นวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้านนั่นเอง ซึ่งจะมีความหมายสอดคล้องกับคำว่า "วัฒนธรรม" ที่นักวิชาการทางสังคมวิทยาให้ไว้ว่า "วัฒนธรรม หมายถึง วิถีการดำเนินชีวิต หรือ รูปแบบแห่งพฤติกรรมและบรรดามผลงานทั้งมวลที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น ได้แก่ ศาสนา ปรัชญา การปกครอง วิทยาการ เครื่องมือ เครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นต้น" (Tylor, 1871, Linton, 1973, Ragers, 1976, พัทธา สายหุ, 2516, ไทบุรุษ เครือแก้ว, 2515 อ้างใน จิตรา ศรีเจริญ, 2532)

ความหมายของสื่อการเรียนการสอนพื้นบ้าน

จากความหมายของ "สื่อการเรียนการสอน" ที่สรุปได้ว่า "คือสิ่งต่างๆที่ใช้ เป็นเครื่องมือ หรือช่องทางสำหรับช่วยถ่ายทอด หรือนำความรู้ ประสบการณ์ไปสู่ผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ" และ ความหมายของ "สื่อพื้นบ้าน" ที่สรุป ได้ว่า "คือ สิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น และ เป็นวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้าน" นั้นจึงสรุปได้ว่า "สื่อการเรียนการสอนพื้นบ้าน คือ สิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ที่ครุ่นนำมาใช้เป็นสื่อในการเรียนการสอน"

สื่อพื้นบ้านกับวัฒนธรรม

เมื่อสรุปความหมายของสื่อพื้นบ้าน ได้ว่าคือสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น เป็นวัฒนธรรม ประเพณีพื้นบ้าน ดังนั้นการจะพิจารณาถึง สื่อพื้นบ้านจึงต้องพิจารณาถึง "วัฒนธรรมพื้นบ้าน" ควบคู่กันไปด้วย

พระยาอนมานราชชนได้อธิบายว่า วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลงและ ปรับปรุงหรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีแห่งชีวิตของส่วนรวมถ่ายทอดกันได้ เอาอย่างกันได้ รวมทั้งผลิตผลของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อนสืบต่อเป็น ประเพณีกันมา ตลอดจนความรู้สึก ความคิดเห็น ความประพฤติ และกิริยาอาการ หรือการ กระทำใด ๆ ของมนุษย์ในส่วนรวมลงรูปเป็นนิมฟ์เดียวกัน และแสดงออกมาให้ปรากฏเป็น ภาษา ศิลปะ ความเชื่อถือ ระเบียบประเพณี เป็นต้น เป็นมรดกแห่งสังคม ซึ่งสังคม รับผิดชอบไว้ให้เจริญงอกงาม (พระยาอนมานราชชน, 2515)

คำว่า "วัฒนธรรม" มีความหมายกว้างขวางมาก ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้ อานนท์ อากาภิรม (2515) ให้ความหมายว่า วัฒนธรรมคือ วิถีดำเนินชีวิต กระสวนแห่งพฤติกรรม และบรรดาผลงานทั้งมวลที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น ตลอดจนความคิด

ความเชื่อ และความรู้

สันทรา สุภาพ (2519) ระบุไว้ว่า ตามความหมายทั่ว ๆ ไป วัฒนธรรม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือ สังคมใดสังคมหนึ่ง มนุษย์ได้คิดสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์วิธีในการปฏิบัติ การจัดระเบียบ ตลอดจนระบบความเชื่อ ความนิยม ความรู้ และเทคโนโลยีต่าง ๆ ในการควบคุมและ ใ้ประโยชน์จากธรรมชาติ

Tylor (1871) นักมานุษยวิทยาและเป็นบิดาของสาขาวิชามานุษยวิทยา ได้ให้ คำจำกัดความของ วัฒนธรรมว่า "วัฒนธรรม คือ สิ่งรวมทั้งหมดที่ประกอบไปด้วย ความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม กฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณีและพฤติกรรมอื่น ๆ ที่มนุษย์แสดงพฤติกรรมออกมาในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม"

เมื่อพิจารณาจากนิยามของวัฒนธรรมที่กล่าวมา อาจจะแยกความหมายของ วัฒนธรรมได้ 2 ประการ คือ ประเภทที่ 1 พวกที่นิยามวัฒนธรรม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่าง ที่รวมเอา ความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม กฎหมาย ประเพณี ความสามารถ และ นิสัยอื่น ๆ ที่มนุษย์ได้มาในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม ประเภทที่ 2 เป็นพวกที่ พิจารณาความหมายของวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นระบบความคิด หรือในลักษณะความรู้ และ ความเชื่อที่คนในสังคมได้รับรู้ เพื่อนำมากำหนดรูปแบบพฤติกรรมต่าง ๆ (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2529)

ดังนั้นถ้ากล่าวโดยสรุปแล้ว วัฒนธรรมก็คือ แบบอย่างลักษณะชีวิตของแต่ละกลุ่ม ซึ่งประกอบอุปกรณ์และวิธีการต่าง ๆ ที่สมาชิกของกลุ่มยึดถือร่วมกันในการดำเนินชีวิตราบ เท่าที่ยังเป็นสมาชิกของกลุ่ม เช่น การรณูภาษาสำเนียงเดียวกัน กินอยู่อย่างเดียวกัน ปลูกบ้านเรือนแบบเดียวกัน ใช้ขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างเดียวกัน มีปรัชญาและศาสนา อย่างเดียวกัน

ประเภทของวัฒนธรรม

นักวิชาการได้จัดแบ่งประเภทของวัฒนธรรม แตกต่างกันออกไปตามความรู้ และความคิดเห็น เช่นเดียวกับคำจำกัดความของคำ "วัฒนธรรม" โดยทั่วไปแล้ว วัฒนธรรม แบ่งเป็น 2 ประเภทด้วยกันคือ (อานันท์ อากาศิรม, 2515, ลัดดาวัลย์ พรศรีสมุท และ วิลาสลักษณ์ อีรวลลีส, 2524, วราคม ทีสุกร, 2527, เสาวภา พรศิริพงษ์ และ พรทิพย์ พลสามารถ, 2528 อ่างใน จิตรรา ศรีเจริญ, 2532)

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) คือสิ่งที่มนุษย์ได้ประดิษฐ์ คิดค้นขึ้นมาเพื่อตอบสนองความจำเป็นในการดำรงชีวิต สามารถสังเกตได้ง่าย สัมผัสได้ รู้สึกได้ และวัดได้โดยตรง อันได้แก่ สิ่งจำเป็นเบื้องต้นในชีวิต หรือปัจจัยสี่รวมทั้งสิ่งอื่น ๆ เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ ยานพาหนะ สิ่งประดิษฐ์และเทคโนโลยีต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้มนุษย์ ในสังคมผลิตสร้างขึ้นมามีการเรียนรู้ สืบทอดส่งต่อกันมาจนมีความเจริญก้าวหน้าขึ้นเรื่อย ๆ

2. วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Non-Material Culture) เป็นสิ่งที่สัมผัสและ ตีค่าไม่ได้ แต่อาจรู้ได้ สอนกันได้ ถ่ายทอดกันได้ วัฒนธรรมประเภทนี้จะปรากฏแฝงตัว ในรูปของวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นฐานรองรับ เช่น ความรู้ ความคิดเห็น ศิลธรรม กฎหมาย จารีตประเพณี ศาสนา ปรัชญา และแบบแผนแห่งพฤติกรรม

องค์ประกอบของวัฒนธรรม

องค์ประกอบหรือเนื้อหาของวัฒนธรรม ได้มีการแบ่งออกเป็นหลายประเภท หลายลักษณะ ขึ้นอยู่กับพื้นฐานการคิดของนักวิชาการหรือสถาบันนั้น อย่างเช่น ตามประกาศ ตั้งกระทรวงวัฒนธรรม พ.ศ. 2485 ได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมไว้ 4 ประเภท คือ

1. คติธรรม คือ วัฒนธรรมทางศาสนา ศิลธรรม และทางจิตใจ อันเป็นคติ หรือหลักในการดำเนินชีวิต

2. เนติธรรม คือ วัฒนธรรมทางกฎหมายหรือขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีความ

สำคัญเสมอด้วยกฎหมาย คือบางอย่างแม้ไม่มีกฎหมายห้ามไว้ แต่ถ้าใครทำเข้าก็เป็นสิ่งที่
รังเกียจของสังคม เป็นที่น่าอับอายขายหน้าเพราะถือกันว่าเสียหาย

3. วัตถุประสงค์ คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น เรื่องนุ่งห่ม บ้านเรือน ยารักษา
โรค เครื่องมือ เครื่องใช้

4. สหธรรม คือ วัฒนธรรมทางสังคม คุณธรรมต่าง ๆ ที่ทำให้คนอยู่ร่วมกัน
อย่างผาสุก รวมทั้งมารยาทที่จะติดต่อเกี่ยวข้องกับสังคมทุกชนิด เช่น การแสดงความ
เคารพ การแต่งกายในโอกาสต่าง ๆ

สำหรับองค์ประกอบของวัฒนธรรมตามความคิดของ กัตตันู ชูชื่น (2526) แบ่ง
ออกเป็น 8 ประการ ดังนี้

1. ภาษา ไทยเรามีภาษาเป็นของตนเอง และเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย
ซึ่งแสดงออกเมื่อใดก็จะทราบได้ทันทีว่าเป็นคนไทยเพราะมีลักษณะแตกต่างจากภาษาอื่น
2. การแต่งกาย ไทยเรามีเครื่องแต่งกายประจำชาติอันสวยงามเหมาะสม
3. ความเป็นอยู่ ไทยเราอยู่ร่วมกันอย่างมีมิตรไมตรี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โอบอ้อม
อารี และนิยมใช้ชีวิตแบบง่าย ๆ อยู่อย่างสงบ
4. มรรยาท ไทยเราเป็นชาติมีมรรยาทงดงาม เรียบร้อย นุ่มนวล พุดจา
อ่อนหวาน ยิ้มแย้มแจ่มใสอยู่เสมอ
5. ศาสนา ไทยเรานับถือศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ ซึ่งสอนให้คน
รู้จักกรรมดีกรรมชั่ว แต่ในขณะเดียวกันก็มิได้มิได้กีดกันศาสนาอื่น ๆ
6. ศิลปะ ไทยเรามีศิลปะที่อ่อนช้อยประณีตงดงาม งานสถาปัตยกรรม
นาฏศิลป์และดนตรีไทย วรรณคดีไทย เป็นเครื่องชี้บอกถึงศิลปะไทยได้อย่างเด่นชัด
7. ระเบียบประเพณี ไทยเรามีประเพณีที่งดงามหลายอย่าง เช่น การไหว้
การกราบ งานพิธีต่างๆ
8. สัญลักษณ์ ไทยเรามีสัญลักษณ์ประจำชาติเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ได้แก่ ชาติ
ศาสนา พระมหากษัตริย์

นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการหลายท่านได้ทำการศึกษาค้นคว้าและจำแนกลักษณะเฉพาะขององค์ประกอบทางวัฒนธรรมไว้ ดังต่อไปนี้ (อานนท์ อากาภิรม, 2515, เดิมศักดิ์ สุวรรณประเทศ, 2521, กรรณิการ์ อักษรกุล, 2524)

1. องค์กรวัตถุ (Instrumental and Symbolic objects) เป็นวัฒนธรรมทางด้านวัตถุที่สามารถสัมผัสจับต้องได้ และมีรูปร่าง เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ โรงเรียน ที่อยู่อาศัย ตลอดจนผลผลิตในทางศิลปกรรมของมนุษย์ ภาพเขียน ภาพวาด ดนตรี เป็นต้น ส่วนภาษาและตัวเลข มาตรา ชั่งตวง วัด ก็เป็นองค์กรวัตถุแต่ไม่มีรูปร่าง เป็นเพียงเครื่องหมาย

2. องค์กร (Organization) หมายถึง กลุ่มที่มีการจัดอย่างเป็นระเบียบ หรือมีโครงสร้างอย่างเป็นทางการ มีการวางกฎเกณฑ์ระเบียบข้อบังคับและวัตถุประสงค์ไว้ อย่างแน่นอน เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญที่สุดในสังคมที่ลึบซับซ้อน เช่น องค์กรสหประชาชาติ ซึ่งเป็นองค์กรที่ใหญ่ที่สุด สมาคมอาเซียน สหพันธ์กรรมการ โรงเรียน วัด หน่วยราชการ ไปจนถึงครอบครัว ซึ่งเป็นองค์กรที่เล็กที่สุดและใกล้ชิดกับมนุษย์มากที่สุด

3. องค์กรนิเวศ (Usages) เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งเป็นที่ยอมรับกัน โดยทั่วไป และแสดงออกในรูปพิธีกรรมต่างๆ เช่น ประเพณีการหมั้น การแต่งงาน โขน ผมไฟ ขวชนาค พิธีตั้งศพ พิธีเผาศพหรือฝังศพ ปลูกบ้าน ขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ ซึ่งศาสนาก็เข้ามามีอิทธิพลอยู่มากเช่นกัน รวมตลอดจนถึงพิธีการแต่งกายและการรับประทานอาหาร เช่น เวลาไปงานที่เป็นทางการของทางราชการ ชายแต่งชุดเต็มยศ หญิงมักจะแต่งชุดไทย หรืองานเลี้ยงอาหารในปัจจุบันในงานต่างๆ ก็มักจะออกมาในรูปของบุฟเฟต์ดิเนอร์ ชันโตก เป็นต้น โดยพิธีการเหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามสภาพของสังคม

4. องค์กรคติ (Concepts) หมายถึง ความเข้าใจ ความเชื่อ ความคิดเห็น ตลอดจนอุดมการณ์ต่างๆ เช่น ความเชื่อเรื่องกรรมเป็นเครื่องชี้เจตนา ความเชื่อในเรื่องพระเจ้าองค์เดียว (Monotheism) หรือหลายองค์ (Polytheism) ตลอดจนอุดมการณ์ ทศนคติการยอมรับว่าสิ่งใดถูกหรือผิด สมควรหรือไม่ ขึ้นอยู่กับมาตรฐานในการตัดสินใจของแต่ละสังคมหรือเครื่องวัดในสภาพแวดล้อมของตน

สาโรช บัวศรี, (2531) ได้มีการแบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 5 ประเภทคือ

1. ศิลปกรรม ภาษาและวรรณคดี การละคร นาฏศิลป์ วิจิตรศิลป์ การดนตรี

- สถาปัตยกรรม ประติมากรรม ศิลปกรรม ที่เกิดใหม่ในด้านวิทยุ โทรทัศน์ และภาพยนตร์ ฯลฯ
2. มนุษยศาสตร์ ศาสนา จริยธรรม ปรัชญา ขนบธรรมเนียมประเพณี มนุษยวิทยา
อุดมการณ์ ทศนคติของคนในชาติ กฎเกณฑ์ ระเบียบวินัย ฯลฯ
 3. การช่างฝีมือ การทอ การแกะสลัก การเย็บปักถักร้อย การทำเครื่องเงิน
เครื่องทอง เครื่องถม การทำเครื่องปั้นดินเผา การจักสาน ช่างเหล็ก ช่างไม้ ฯลฯ
 4. การกีฬาและนันทนาการ การกีฬาพื้นเมือง การละเล่นต่างๆ การต่อ
มวย การฟันดาบ กระบี่กระบอง ฯลฯ
 5. คหกรรมศาสตร์ อาหารการกิน เสื้อผ้า การแต่งกาย การแต่งบ้านเรือน
การเลี้ยงและอบรมลูก มารยาทการต้อนรับ การอยู่กันเป็นครอบครัว ฯลฯ

ในการจัดแบ่งองค์ประกอบทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นที่ประเภทหรือเป็นลักษณะ
ใด ๆ ก็ตาม ต่างก็มีประโยชน์สำหรับการศึกษา ค้นคว้า วิจัยทำความเข้าใจ และการส่งเสริม
เผยแผ่ และในความเป็นจริงแล้วนั้นวัฒนธรรมทุกสาขาหรือทุกประเภทต่างก็มีความ
สัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างยิ่ง และจากการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับองค์ประกอบทางวัฒนธรรม
ดังได้กล่าวมาแล้ว จึงสรุปได้ว่าองค์ประกอบทางวัฒนธรรมมี 7 องค์ประกอบ คือ ภาษา
ครอบครัว สถาปัตยกรรม ศิลปะ ขนบธรรมเนียมประเพณี อาหารการกิน และศาสนา

วัฒนธรรมพื้นบ้าน

ความหมายของคำว่า วัฒนธรรมพื้นบ้าน (Folklore) ได้มีผู้ให้ไว้แตกต่างกัน
ดังนี้

Botkin (1966) กล่าวว่า "เพลงโบราณ ภาหิตโบราณ ความเชื่อเก่าแก่
ประเพณี วิถีปฏิบัติ ทักษะในการคิด ทักษะในการทำสิ่งที่มีการตกทอดมานานทำให้คนหนึ่ง
เห็นในชีวิตของเขาเอง ไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่คงอยู่ได้ด้วยการบอกเล่า
การเลียนแบบด้วยประสบการณ์ง่ายๆ การย้าทำ การประดิษฐ์สิ่งต่างๆ สิ่งเหล่านี้

ประกอบกันแล้วเรียกว่า "วัฒนธรรมพื้นบ้าน"

Krappe (1964) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมพื้นบ้านว่า "วัฒนธรรมพื้นบ้านจะต้องมีระยะเวลาช่วงเวลาที่สิ่งนั้นๆ แพร่สะพัดยาวนาน และมีผู้ถือปฏิบัติร่วมกันอย่างกว้างขวางในสังคมนั้น ๆ การสืบทอดอาศัยการบอกเล่าโดยไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร"

สุภัทรดิศ ดิศกุล (2521) ได้ให้ความหมายว่า "วัฒนธรรมพื้นบ้าน หมายถึง ประเพณีทางวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อกันมาทางสถานที่ และเวลา ทั้งทางด้านกาลเล่าต่อกันมาด้วยปากและการได้ยินด้วยหู"

สาโรช บัวศรี (2520) กล่าวว่า "วัฒนธรรมพื้นบ้าน หมายถึง วัฒนธรรมที่ชาวบ้านสืบทอดกันมาโดยวาจา โดยการท่องจำเป็นส่วนใหญ่ เช่น การสืบทอดพระพุทธศาสนาในสมัยก่อนต้องใช้การท่องจำ เพราะไม่มีหนังสือบันทึกไว้อย่างเช่นปัจจุบันนี้ ในทำนองเดียวกันกับงานศิลปกรรมประเภทต่างๆ ก็ต้องใช้วิธีสืบทอดทางวาจา ไม่มีเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร"

กุหลาบ มัลลิกะมาส (2527) อธิบายความหมายของวัฒนธรรมพื้นบ้านว่า "วัฒนธรรมพื้นบ้าน หมายถึง แนวการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้าน เป็นพื้นเพดั้งเดิม และกระทำกันอยู่ทั่วไปสืบทอดมาหลายชั่วอายุคน"

สุทธิวงษ์ พงศ์ไพบูลย์ (2525) ได้กล่าวว่า "วัฒนธรรมพื้นบ้าน หมายถึงแบบอย่างของการดำเนินชีวิตทั้งปวงของกลุ่มชน โดยไม่พยายามเอาปทัสสถานของผู้มองเข้าไปจับว่าแสดงถึงความเจริญด้วยหรือไม่ เพราะถ้าหากนำเอาการประเมินเข้าไปเป็นเกณฑ์ในการกำหนดขอบข่ายเมื่อใด ปทัสสถานของแต่ละบุคคลหรือแต่ละกลุ่มอาจก่อให้เกิดความลำเอียงได้ สิ่งที่คนกลุ่มหนึ่งเห็นเป็นความเจริญ อีกกลุ่มหนึ่งอาจเห็นเป็นตรงกันข้าม"

ประเทือง คล้ายสุวรรณ (2531) ได้สรุปความหมายของวัฒนธรรมพื้นบ้านไว้ว่ามีลักษณะดังต่อไปนี้คือ

1. เป็นสิ่งที่ได้รับมอบคุณมาจากบรรพบุรุษ ชั่วอายุคนหนึ่งๆ ต่อๆ กันมา
2. เป็นอมตะหรือเป็นสิ่งที่ไม่ตาย
3. ไม่ปรากฏว่าใครเป็นผู้คิด ผู้ประดิษฐ์หรือผู้แต่ง
4. รับสืบทอดต่อกันมาด้วยการบอกเล่า
5. รักษาไว้ด้วยการจดจำ หรือปฏิบัติต่อกันมา มากกว่าจะรักษาไว้ด้วยการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร

สุจริต บัวพิมพ์ (2530) สรุปว่าวัฒนธรรมพื้นบ้านมีลักษณะต่อไปนี้

1. เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ที่รับช่วงต่อกันมา จากคนรุ่นเก่ามาสู่คนรุ่นหลังหลายชั่วอายุคน
2. วัฒนธรรมพื้นบ้านประเภทใช้ถ้อยคำ (Verbal) จะไม่มีการจดบันทึก ในขั้นแรกจะถ่ายทอดกันมาด้วยการบอกเล่าหรือเรียกว่า มุขปาฐะ
3. คติชาวบ้านประเภทอื่นที่นอกเหนือจากคติชาวบ้านประเภทใช้ถ้อยคำ เช่น ศิลปะ อาชีพ จะใช้การสังเกต การฝึกฝน โดยไม่มีโรงเรียนหรือครู อย่างเป็นกิจลักษณะ
4. ไม่ทราบว่ามีใครเป็นผู้คิดคติชาวบ้านประเภทนั้นๆ ขึ้นเป็นครั้งแรก
5. เป็นมรดกของคนส่วนใหญ่ทั่วประเทศ หรือของกลุ่มชนนั้นๆ

ปราณี วงษ์เทศ (2525) ได้สรุปว่าวัฒนธรรมพื้นบ้านมีลักษณะดังนี้ คือ

1. มีการถ่ายทอดด้วยปากเปล่า
2. กำเนิดหรือที่มา มาจากความคิดในการผลิตเป็นพื้นฐานคือมีลักษณะที่เป็นแบบตามประเพณี (Conservation) และมีได้เป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงตามสมัยนิยม
3. ผลงานนั้น ๆ ต้องดำรงอยู่ในชุมชน มีความเกี่ยวข้องกับชุมชน มีบทบาทหน้าที่ และเป็นเครื่องแสดงเอกลักษณ์ของชุมชนนั้น
4. สมาชิกส่วนใหญ่ของชุมชนสามารถติดต่อกันตัวต่อตัว โดยไม่ต้องอาศัยสื่อ

กลางใจ ๆ

5. ศิลปินหรือปัจเจกชนที่ผลิตหรือสร้างสรรค์งานพื้นบ้าน มิได้ผลิตงานพื้นบ้าน โดยทำเป็นอาชีพ แต่จะทำงานนั้นๆ ในเวลาว่างจากอาชีพหลัก เช่น การทำไร่ การทำนา
6. สังคมแบบพื้นบ้านจะมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับสังคมใหญ่ ที่มีอารยธรรมที่ พัฒนามากว่าด้วย
7. มีลักษณะเศรษฐกิจที่เลี้ยงตนเองได้ (Self-Sufficiency)
8. เป็นสังคมที่เคร่งประเพณีและศาสนา

จากความหมายของวัฒนธรรมพื้นบ้านที่กล่าวมาข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า "วัฒนธรรมพื้นบ้าน หมายถึง รูปแบบการดำเนินชีวิตของชุมชนในท้องถิ่นหนึ่งๆ ที่ปรากฏออกมาในรูปของความเชื่อการปฏิบัติ รวมทั้งวัตถุสิ่งของที่ชาวบ้านคิดประดิษฐ์ขึ้นมาและมีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ซึ่งจะมีการอนุรักษ์และสืบทอดลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์นั้นๆ สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน"

ประเภทของวัฒนธรรมพื้นบ้าน

เนื่องจากวัฒนธรรมพื้นบ้านมีขอบเขตที่กว้างขวางมาก เพื่อสะดวกแก่การศึกษา จึงได้มีผู้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมพื้นบ้านไว้ต่างๆ กันดังนี้

ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์ (2517) ได้แบ่งรูปแบบวัฒนธรรมพื้นบ้านตามเนื้อหาสาระออกเป็น 4 ประเภทคือ

1. วรรณกรรมและศิลปะอื่นๆ
2. ความเชื่อของขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรม
3. หัตถกรรม เช่น การจักสาน ทอผ้า การทำลวดลายต่างๆ และสถาปัตยกรรม
4. ภาษาและคำพูดประเภทต่างๆ ของชาวบ้าน

สุภัทรดิศ ดิศกุล (2521) ได้จัดประเภทของวัฒนธรรมพื้นบ้านออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. ประเพณีสืบต่อลงมาด้วยปาก (Verbal tradition)
2. ประเพณีทางด้านความประพฤติ (Behavioural tradition)
3. ประเพณีทางด้านวัตถุ (Material tradition)
4. ประเพณีทางด้านดนตรี (Musical tradition)

กุหลาบ มลลิกะมาส (2527) ได้แบ่งวัฒนธรรมพื้นบ้านออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ประเภทที่ต้องอาศัยภาษาเป็นสื่อ (Verbal Folklore)
 - 1.1 นิทานพื้นบ้าน เช่น เทพนิยาย (Fairy Tale) นิทานประจำถิ่น (Local Legend) นิทานวีรบุรุษ (Hero Tale) นิทานเกี่ยวกับสัตว์ (Animal Tale) นิทานอธิบายเหตุ (Explanatory) นิทานตลกขบขัน (Jest) นิทานร่าเริง (Merry Tale)
 - 1.2 ภาษาถิ่น (Dialect) รวมทั้งวัฒนธรรมการพูดจา (Folk Speech) และ การตั้งชื่อ (Naming)
 - 1.3 บทภาษิต (Proverb) และ คำกล่าวที่เป็นภาษิต (Proverbial Saying) คือ คำกล่าวที่รู้หรือยอมรับกันทั่วไป
 - 1.4 ปริศนาคำทาย (Riddles)
 - 1.5 คำพูดที่คล้องจองกัน (Rhymes)
 - 1.6 เพลงชาวบ้าน (Folk Songs) เพลงกล่อมเด็ก (Lullabies) บทขับร้องเป็นเรื่องยาว (Ballads)
2. ประเภทที่ไม่ต้องอาศัยภาษาเป็นสื่อ (Non-Verbal Folklore) ได้แก่
 - 2.1 สถาปัตยกรรมชาวบ้าน (Folk Architecture)
 - 2.2 ศิลปะชาวบ้าน (Folk Art)
 - 2.3 งานฝีมือชาวบ้าน (Folk Craft)
 - 2.4 เครื่องแต่งกายชาวบ้าน (Folk Costumes)
 - 2.5 การกินของชาวบ้าน (Folk Foods) และนิสัยการกิน

2.6 อากัปกริยาของชาวบ้าน (Folk Gesture) เช่น การแสดงอาการ
อาย อาการโกรธ อาการตอบรับและปฏิเสธ

2.7 ดนตรีพื้นบ้าน (Folk Music)

3. ประเภทผสมผสาน (Partly Verbal Folklore) ได้แก่

3.1 ความเชื่อ (Belief) รวมถึงการถือโชคลาง คาถาอาคม การทำ
เสน่ห์ และเครื่องรางของขลัง (Charms)

3.2 การละครชาวบ้าน หรือ การละเล่นพื้นบ้าน (Folk Dramas or
Folk Plays) และ การเต้นระบำรำเต้นของชาวบ้าน (Folk Dances)

3.3 ประเพณีพื้นเมือง (Folk Customs) หรือ พิธีกรรม

3.4 งานมหกรรมพิธีการฉลอง (Festivals)

3.5 การเล่นเกมกีฬาพื้นเมือง (Folk Games) รวมถึงการละเล่นของ
เด็ก (Children' Games)

3.6 ยากกลางบ้าน (Folk Medicines)

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2523) ได้แบ่งวัฒนธรรมพื้นบ้านออก
เป็น 5 ประเภท คือ

1. ความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้าน เช่น ปรัชญาชาวบ้าน
ศาสนา ลัทธิ ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ เป็นต้น
2. ภาษา และ วรรณกรรมพื้นบ้าน เช่น วรรณกรรมพื้นบ้าน นิทานพื้นบ้าน
ฉันทลักษณ์ ปริศนาคำทาย สุภาษิต ภาษาพื้นบ้าน เป็นต้น
3. ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้าน เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม
ศิลปะตกแต่ง โบราณคดี วัฒนธรรมสถาน เป็นต้น
4. ดนตรีนาฏศิลป์ และ การละเล่นพื้นบ้าน เช่น ฟ้อนรำ มหรสพ เพลง
เด็ก เพลงกล่อมเด็ก เพลงปี่พาทย์ การละเล่น กีฬาพื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้าน เป็นต้น
5. ปัจจัยชีวิตความเป็นอยู่พื้นบ้าน เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ คหกรรม
สาธารณสุข ยากกลางบ้าน ที่อยู่อาศัย เครื่องแต่งกายพื้นบ้าน คาถาอาคม เป็นต้น

สื่อพื้นบ้านกับการเรียนการสอน

สื่อพื้นบ้านมีบทบาทต่อการให้การศึกษาแก่สังคมมาโดยตลอด ในอดีตขณะที่การอ่านออกเขียนได้ยังไม่แพร่หลาย การอบรมสั่งสอนคนในสังคมจะอาศัยสื่อพื้นบ้านโดยสอดแทรกไว้ในวัฒนธรรมต่างๆ เช่น เพลงกล่อมเด็ก ภาษิตชาวบ้าน บทร้องเล่นของเด็กๆ จะมีเนื้อหาที่ชี้ให้เห็นความถูกต้องในการประพฤติปฏิบัติตน สอนให้เข้าใจที่สถาน ทัศนคติ ปลูกฝังจริยธรรม หัตถกรรมพื้นบ้านเป็นการฝึกฝนความชำนาญให้ผู้ปฏิบัติฝึกให้ใช้ความคิดประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ส่วนสถาปัตยกรรมและจิตรกรรมก็ช่วยในด้านความคิดสร้างสรรค์ของผู้ปฏิบัติ ความรู้ทางด้านดาราศาสตร์ แพทยศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ก็ล้วนมีพื้นฐานความเชื่อมาจากภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องของสมุนไพรรักษาโรค ยากกลางบ้าน และความรู้เรื่องดวงดาวต่างๆทั้งสิ้น (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2526)

สุภาวงศ์ จันทวานิช (2523) ได้กล่าวว่าสื่อพื้นบ้านได้ให้การศึกษาชาวบ้านในด้านต่างๆคือ

1. สอนศีลธรรม ปรัชญาชีวิต และแบบแผนความประพฤติ
 - 1.1 การสอนหลักธรรมในพุทธศาสนาโดยเฉพาะเรื่องกฎแห่งกรรม
 - 1.2 สอนคติความเชื่อ
 - 1.3 สอนแนวความประพฤติและจริยธรรม
2. ให้ความรู้และข่าวสารได้แก่
 - 2.1 สอนวิธีปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อม
 - 2.2 สอนเพศศึกษา
 - 2.3 เล่าเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์
 - 2.4 ให้ข้อมูลใหม่ๆ หรือนวัตกรรมในสังคม

กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ ได้นำสื่อพื้นบ้านมาใช้ในการศึกษานอกระบบ เช่น ใช้ในโครงการณรงค์เพื่อการรู้หนังสือแห่งชาติ โครงการต่อต้านและปราบปรามยาเสพติด ทั้งนี้เพราะว่าสื่อพื้นบ้านมีความสอดคล้องกับความเชื่อ ประเพณี

จริยธรรม และคุณค่าทางสังคมในท้องถิ่นนั้น (จุมพล รอดคำดี, มปป.) ในบางประเทศ เช่นฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย ก็ได้นำสื่อพื้นบ้านมาใช้ในการศึกษาแก่ประชาชนด้วย

การนำสื่อพื้นบ้านมาใช้ในการศึกษายังอยู่ในวงจำกัด (ศิริพรรณ สายหงษ์, 2529) แต่ก็มีนักวิชาการทางการศึกษาได้ให้แนวคิดการนำสื่อพื้นบ้านมาใช้เป็นสื่อการเรียนการสอน เพื่อแก้ปัญหาการใช้สื่อการเรียนการสอนที่มีอยู่ในขณะนี้ (เชาวเลิศ เลิศขโลฬาร, 2529 นวัตกรรมศึกษาศาสตร์ ภาควิชาโสตทัศนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522)

นอกจากนี้หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 ฉบับปรับปรุงพุทธศักราช 2533 ก็ได้มีแนวนโยบายที่สำคัญที่จะนำสื่อพื้นบ้านมาใช้ในการเรียนการสอน เพราะจะเป็นการแก้ปัญหาด้านงบประมาณ เป็นการปลูกฝังอุดมการณ์และจิตสำนึกแห่งการพึ่งพาตนเองให้แก่ผู้เรียน (เสน่ห์ จามริก, 2525)

ในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539) ได้ระบุวัตถุประสงค์และนโยบายที่จะเร่งปรับปรุงคุณภาพการศึกษาในระดับประถมศึกษาข้อหนึ่งได้มุ่งให้ผู้เรียนมีทักษะพื้นฐานด้านอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่นและสังคม มีค่านิยมที่ถูกต้องมีความสำนึกในความเป็นไทย ตระหนักในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม และทรัพยากรของท้องถิ่นของชาติ และยังได้เสนอการส่งเสริมให้สถานศึกษาประสานสัมพันธ์กับแหล่งเรียนรู้และทรัพยากรท้องถิ่น เพื่อจัดการศึกษารวมทั้งปรับปรุงการจัดสรรทรัพยากรทางการศึกษาให้เหมาะสม

สื่อพื้นบ้านกับเทคโนโลยีที่เหมาะสม

เทคโนโลยีที่เหมาะสม (Appropriate Technology) (ดิเรก ฤกษ์ทราวย, 2527) คือเทคโนโลยีที่สามารถสนองความต้องการทางด้านวิชาการของสภาพการผลิตโดยการใช้ทรัพยากรที่อยู่ให้เป็นประโยชน์มากที่สุด และเทคโนโลยีนี้ได้ดัดแปลงให้เหมาะสม

กับชุมชนนั้น ความเหมาะสมในที่นี้ นอกจากจะใช้ความชำนาญของทรัพยากรที่อยู่แล้วยังจะต้องสามารถดำเนินการต่อเนื่อง มีการเคลื่อนย้ายบุคคลในชุมชนน้อย และไม่เกิดข้อขัดแย้งกับสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้น เทคโนโลยีที่เหมาะสมนี้มีลักษณะที่สำคัญ 2 ประการ คือการสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม (Appropriate to environment) และความสอดคล้องกับจุดประสงค์ขององค์กรหรือสถาบันการศึกษา (Appropriate to objectives)

การที่จะพิจารณาว่าโรงเรียนได้มีการใช้เทคโนโลยีการศึกษาที่เหมาะสม นอกจากจะเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นแล้ว ยังจะต้องมีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ อย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพด้วย ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นก็ได้หมายถึงแต่วัสดุ และอุปกรณ์ที่มีอยู่ในท้องถิ่น แต่ทรัพยากรทางบุคคลและทรัพยากรทางสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในท้องถิ่นก็เป็นสิ่งที่จะเป็นเทคโนโลยีการศึกษาได้ทั้งสิ้น (เชาวเลิศ เลิศขลิโฬาร, 2529)

การนำสื่อพื้นบ้านมาใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนจึงเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับความต้องการทางด้านวิชาการและด้านนโยบายของแผนการศึกษาของชาติ และนับได้ว่าการใช้สื่อพื้นบ้านเป็นสื่อการเรียนการสอนนั้นเป็นส่วนหนึ่งของการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับการศึกษา

นอกจากนี้ยังมีข้อเสนอแนะจากผลการวิจัยของ วสันต์ อดิศักดิ์ (2523) ที่ได้ศึกษาประวัตินวัตกรรมและเทคโนโลยีการศึกษาในประเทศไทย โดยได้เสนอแนะไว้ว่า ควรจะส่งเสริม นวัตกรรมและเทคโนโลยีทางการศึกษาพื้นบ้านให้ก้าวหน้า เพราะเป็นสิ่งที่เหมาะสมกับสังคมไทย และยิ่งจะช่วยลดอุปสรรคและปัญหาต่างๆ ในการนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีมาใช้ในการศึกษาได้ด้วย

วัฒนธรรมของภาคเหนือตอนบน

บริเวณภาคเหนือตอนบน เป็นแหล่งชุมชนมาแต่โบราณ ประกอบด้วยผู้คนเผ่าไท (ไต) หลายเผ่าพันธุ์ เช่น ไทยวน หรือ ไทโยนก ไทลื้อ ไทยอง และ ไทเขิน เป็นต้น ซึ่ง

กระจายอยู่ตามหุบเขา และที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน แม่น้ำกก แม่น้ำอิง แม่น้ำโขง และแม่น้ำสาละวิน ใน พ.ศ. 1839 พญามังราย ผู้นำของชนเผ่าไทได้ทรงรวบรวมชนเผ่าไท ให้เข้ามาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เรียกว่า อาณาจักรล้านนา แล้วได้ทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นเป็นศูนย์กลางทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนนี้ ตั้งแต่บัดนั้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ (ไกรศรี นิมมานเหมินทร์, 2530)

ดินแดนล้านนามีความเจริญทางวัฒนธรรมมาแต่อดีต มีเอกลักษณ์ที่สำคัญต่อไปนี้ คือ (มณี พยอมยงค์, 2533)

ภาษา จะมีภาษาของตนเองทั้งภาษานุก และภาษาเขียน ภาษานุกที่ใช้ในชีวิตประจำวันเรียก ว่า "คำเมือง" (ธนากร สังเขป, 2526) ซึ่งจะมีสำเนียงพิเศษ ไม่เหมือนกับภาษาของภาคอื่น จะมีเอกลักษณ์ของตนเอง เช่น อี้อ้อ อีแม่ หมายถึง บิดา มารดา, อ้ออ้อ แม่อ้อ หมายถึง ตา ยาย, อ้าย คือ พี่, ข้าเจ้า คือ ดิฉัน

ภาษาเขียนของล้านนาจะมีอยู่ 3 ชนิด คือ อักษรธรรมล้านนา อักษรฝักขามและอักษรไทยนิตศ

อักษรธรรมล้านนา เป็นอักษรที่ปรับปรุงมาจากอักษรมอญโบราณ ที่เรียกว่า "ตัวอักษรไทยยวน" หรือ "ตัวหนังสือไทยลานนา" หรือมักเรียกกันทั่วไปว่า "ตัวหนังสือเมือง" (ทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนกุล, 2527) มีลักษณะกลมป้อม ใช้บันทึกความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวทางพุทธศาสนาด้วยการจารลงในใบลาน พับสา

นอกจากนี้อิทธิพลของอักษรธรรมล้านนายังแพร่กระจายไปสู่อาณาจักรล้านช้าง แล้วถ่ายทอดมาเป็น "อักษรธรรมอีสาน" และยังมีกระแสขยายไปทางทิศเหนือถึงแคว้นเชียงตุง คือไทยใหญ่ในพม่า และ เชียงรุ่ง (ไทยลื้อในสิบสองปันนาตอนใต้ของจีน) ในปัจจุบันชาวไทยใหญ่และไทยลื้อก็ยังคงใช้อักษรธรรมล้านนาเป็นเครื่องมือสื่อสารในชีวิตประจำวันทั้งการเขียนและการพิมพ์ (ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, 2534)

ในเมื่อล้านนามีตัวอักษรใช้ถึง 3 แบบ จึงทำให้ความเจริญทางภาษาและ
วรรณกรรมเป็นไปอย่างกว้างขวาง ซึ่งแสดงออกทั้งในด้านวรรณกรรมทางศาสนา ประวัติ
ศาสตร์และสังคมศาสตร์ และยังแสดงออกด้วยศิลปะการประพันธ์แบบร้อยกรองหลายรูปแบบ
เช่น โคลง, คำว, กาพย์, ร่าย, คำร่ำ, และคำขอ

การแต่งกาย ชาวล้านนามีระเบียบการแต่งกายตามฐานะบุคคล ตามกาลเทศะ
มีความสามารถประดิษฐ์และทอผ้าแบบต่างๆ ใช้ และได้รับความนิยมในท้องถิ่นอื่นๆอีกด้วย
เครื่องแต่งกายของชายชาวล้านนาจะเป็นผ้าพื้นหรือผ้าตา มีวิธีการนุ่งหลายแบบ ทั้ง
แบบปล่อย และเห็นชายไว้ด้านหลังที่เรียกว่า "นุ่งผ้าต้อย" ถ้านุ่งให้กระชับเพื่อสะดวกใน
การทำงานจะเรียกว่า "เค็ดม้าม" ส่วนเครื่องห่มจะใช้ผ้าผาดไหล่หรือผ้าห่มยาม
หนาว ต่อมาในราวสมัยรัชกาลที่ห้าจึงเริ่มนิยมสวมเสื้อคอกลมผ่าหน้าตลอดหรือผ่าครึ่งอก
ใช้ผ้าฝ้ายขาวหรือย้อมครามที่เรียกว่า "หม้อห้อม" ต่อมาในราวรัชกาลที่หก นิยมนุ่งกางเกง
แพรจีนสีต่างๆ สวมเสื้อมีสสะกิติ เป็นเสื้อคอกลม ผ่าครึ่งอก ติดกระดุม มีกระเป๋
ติดตรงกลางค่านล่างและมีเสื้อคอกลมหรือคอแหลมผ่าหน้าตลอด ติดกระเป๋าสองข้าง ส่วน
เจ้านายจะนุ่งผ้าไหมโจงกระเบน สวมเสื้อแขนยาวคล้ายเสื้อพระราชทาน มีผ้าไหมคาด
เอว ในงานพิธี สำหรับชาวบ้านนิยมนุ่งกางเกงที่เรียกว่า "เตี้ยวสะคอ" มีทั้งขนาดสั้นแค่
เข่า ขนาดครึ่งน่อง และชายาวมีลักษณะคล้ายกางเกงจีนเย็บด้วยผ้าฝ้าย และย้อมคราม

ผู้หญิงล้านนาจะนุ่งผ้าซิ่นลายขวางต่อเชิงต่อเอว สีดำ ในสมัยหลังนิยมนุ่งซิ่นที่มี
เชิงเป็นลวดลายสลับลี ความนิยมมีมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนเครื่องห่มหญิงสามัญชนแต่เดิมไม่
นิยมสวมเสื้อ ใช้ผ้าผืนยาวพันรอบอกข้าง คล้องคอหรือผาดไหล่ปล่อยชายไปด้านหลังบ้าง
ห่มเฉียงบ้าง ถ้าอากาศหนาวจะใช้ผ้าห่มคลุมไหล่ การสวมเสื้อนิยมในยุคหลัง ใช้เสื้อ
ผ้าฝ้ายคอกลม ตัวหลวม แขนกระบอกต่อแขนต่ำ ผ่าอกตลอด ผูกเชือกหรือติดกระดุม มี
กระเป๋าสองข้าง บางครั้งก็ผ่าครึ่งอกบ้าง ส่วนเสื้อซิ่นในสำหรับผู้ใหญ่จะเป็น เสื้อคอกลม
ต่ำ เว้าแขน เย็บห้าตะเข็บเป็นเสื้อพอดีตัว ถ้าไม่มีแขนเรียกว่า "เสื้ออก" ถ้านุ่งตัว
ไปวัดผู้สูงอายุก็จะห่มผ้าทับ ส่วนเด็กและหญิงสาว จะสวมเสื้อซิ่นในตัวหลวมจีบหางๆมีสาย
โยงตรงบ่า เรียกว่า "เสื้อบ่าห้อย"

ในสมัยต่อมาเสื้อซิ่นนอกมีรูปแบบงามขึ้นเป็นเสื้อเข้ารูปบ้าง เสื้อคอแหลมมี

ระบายรอบคอ สบายและชาย ถ้าเป็นเจ้านายอาจสวมเสื้อแบบที่นิยมกันในกรุงเทพฯ คือติดลูกไม้มั่งคั่งงามทั้งตัวเลือกก็ได้

ในเรื่องทรงผมชาย จะเป็นผมทรงมหาดไทย และทรงหลักแจวซึ่งได้รับอิทธิพลจากกรุงเทพฯ ส่วนทรงผมหญิงจะรวบผมเกล้าไว้เหนือท้ายทอยมีแบบต่างๆ เช่น ชักหงิบ ต่อมาพระวรวงษาเจ้าดารารัสมิ์ทรงนำทรงผมแบบญี่ปุ่นมาให้เป็นที่นิยมกันทั่วไป เมื่อเกล้าผมมวยแล้วมีการใช้เครื่องประดับ เช่น เจ้านายติดช่อดอกไม้เงินทอง หญิงสามัญใช้ช่อดอกเอื้องหรือดอกไม้อมร้อยจนรอบมวยผม เครื่องประดับอื่นๆ มีสร้อยคอ กำไลและตุ้มหูแบบต่างๆ

การสร้างที่อยู่อาศัยของชาวล้านนามีความผูกพันกับคติความเชื่อ ประเพณีและสภาพดินฟ้าอากาศ เรือนล้านนาจะสร้างจากวัสดุธรรมชาติ มีลักษณะเรียบง่ายสอดคล้องกับวิถีชีวิต ได้ประโยชน์ใช้สอยสมบูรณ์ในเรื่องการกินอยู่หลับนอน ซึ่งอาจจำแนกกว้างๆ ได้ 3 ประเภทคือ เรือนชนบท เรือนไม้จริง และเรือนกาแล ซึ่ง "เรือนกาแล" จะเป็นลักษณะเด่นของบ้านเรือนของล้านนา คือจะเป็นเรือนไม้จริงแบบแฝดตั้งแต่สองหลังขึ้นไป เชื่อมติดกันใต้ถุนสูง หลังคาทรงจั่วมุงด้วยกระเบื้องดินเผาหรือกระเบื้องไม้ที่เรียกว่า "แป้นเกล็ด" ยอดบนสุดของป้านลมทำเป็นไม้แกะสลักลวดลาย ไขว้กันเรียกว่า "กาแล" (เสาวภา พรศิริ-ริงษ์ : 2527)

องค์ประกอบของตัวเรือนล้านนาแบ่งออกเป็นส่วนต่างๆ พอเหมาะแก่ความต้องการใช้สอยในชีวิตประจำวันคือ รัานน้ำ, เติ่น, ในเรือนนอน, ตั่งแวน, เรือนไฟ, ที่รับประทานอาหาร

วัฒนธรรมทางด้านอาหารการกินของชาวเหนือเน้นอาหารหลักได้แก่ ข้าวเหนียว ซึ่งภาษาเหนือเรียกว่า "ข้าวเหนียว" และอาหารหลายอย่างที่พอเอ่ยชื่อจะรู้ทันทีว่าเป็นอาหารของชาวเมืองล้านนา อาทิ เช่น แกงแค ยำชิ้นไก่ น้ำพริกหนุ่ม ใส่อั่ว แคมหมู ชิ้นลาบ แกงอ่อม ในด้านศิลปหัตถกรรมนั้นชาวล้านนามีความรุ่งเรืองมากเพราะเนื่องจากวิถีชีวิต

ของชาวล้านนาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันอยู่ในภาวะแวดล้อมที่เหมาะสม มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์เป็น
 วัตถุดิบทำให้เกิดงานไม้ งานแกะสลัก และงานจักสาน นอกจากนี้สภาพดินในบางท้องที่ที่
 เป็นดินเหนียวก็ทำให้เกิดงานปั้น เครื่องปั้นดินเผา จากงานจักสานก็มีเครื่องเขิน การลง
 รักปิดทอง การประดับกระจกและตกแต่งความศรัทธาในพุทธศาสนาทำให้ช่างสกุลล้านนา
 สร้างสรรค์งานศิลปะหลายสาขาทั้งงานไม้ งานปูนปั้นในสถาปัตยกรรมที่ปรากฏตามวัดวา
 อาราม รวมทั้งงานประณีตศิลป์อื่นๆ และภาพจิตรกรรม การหล่อพระพุทธรูปและการปั้นปูน
 ประดับตามโบสถ์ วิหารหอไตร และประตูกำแพง และการสร้างถาวรวัตถุต่างๆ เพื่ออุทิศ
 แก่ศาสนา

ในส่วนสตรีชาวล้านนานั้น จะมีความสามารถในการย้อมสี ทอผ้าและประดิษฐ์
 ลวดลายงดงามด้วยกรรมวิธีต่างๆ มาจนถึงปัจจุบัน และช่างพื้นบ้านยังมีความสามารถใน
 การทำธง ทำโคมใช้ในงานพิธีกรรมและประเพณีต่างๆ กล่าวได้ว่าศิลปะ ทัศนกรรม
 ของชาวล้านนามีหลายสาขา และมีรูปแบบหลากหลายแสดงเอกลักษณ์ที่โดดเด่นตั้งแต่โบราณ
 มาจนถึงปัจจุบัน

เอกลักษณ์ที่โดดเด่นอีกอย่างหนึ่งของชาวล้านนาคือการมีอัธยาศัยดีมีน้ำใจ มี
 ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่อาคันตุกะผู้มาเยือนและคนแปลกหน้า (สนิท สมักรการ, 2521)
 โดยจะให้การต้อนรับ ข้าวปลาอาหารและที่พัก หากชุมชนของตนมีงาน เช่น งานศพ
 ทุกคนก็จะถือเป็นภาระจะต้องช่วยกันอย่างจริงจังจนเสร็จงาน

ชาวล้านนามีอาชีพทางเกษตรและอยู่ในสังคมระบบเครือญาติ จึงมีประเพณีอันดี
 งานที่สำคัญต่อการผลิตและการดำรงชีวิตในสังคมด้วยการช่วยเหลือกันเช่นประเพณีการลง
 แยกเพื่อปลูกข้าว เก็บเกี่ยว ตลอดจนการช่วยแรงงานในงานอื่นๆ เช่น ปลูกบ้าน งานบวช
 งานแต่งงาน ในส่วนวิถีชีวิตก็มีประเพณีที่บำรุงขวัญและกำลังใจ ให้มีพลังที่จะดำเนินชีวิต
 ต่อไปเช่น พิธีเรียกขวัญ มีพิธีกรรมที่ทำให้เกิดความสนุกสนานรื่นเริงอย่างประเพณีงานปอย

ในเรื่องความเชื่อ แต่เดิมชาวล้านนานับถือผี ถือกันว่าผีบรรพบุรุษจะคุ้มครอง

รักษา จึงมีการไหว้ผีบ้านเรือน ในบ้านเมืองก็มีอารักษ์คุ้มครอง แมต้อมาจะมีการนับถือ พุทธศาสนา แต่ความเชื่อดั้งเดิมยังปรากฏในประเพณีบางอย่าง เช่น ประเพณีไหว้ผีปู่ย่า ประเพณีพ้อนผีผด ผีเม็ง ตลอดจนมีหอผีปู่ย่า หอผีเสื่อวัด และยังมีพิธีกรรมไหว้ผีอยู่ทั่วไปอัน เป็นประเพณีที่ทำตามอย่างบรรพบุรุษสืบ ๆ กันมา

ความศรัทธาในพุทธศาสนาก็ทำให้เกิดประเพณีต่างๆ เช่น การทำบุญในเทศกาล สำคัญ ประเพณีบวชลูกแก้ว การตั้งธรรมหลวง ประเพณีสงกรานต์ บางประเพณีเกิดจากการผสมผสานกันทั้งในเรื่องวิถีชีวิตและความนิยมของคนในสังคม มีประเพณีเกี่ยวกับการ เกิด การตาย ประเพณีกินแขกแต่งงาน เป็นต้น ประเพณีบางอย่างคงมีการสืบทอดมาจน ปัจจุบัน และอนุชนก็อนุรักษ์ไว้โดยไม่เปลี่ยนแปลง บางประเพณีอาจมีการปรับเปลี่ยนไป ตามสมัยและหลาย ๆ ประเพณีก็ได้รับผลกระทบจากกระแสวัฒนธรรมภายนอก สภาพวิถีชีวิต ที่เปลี่ยนไป อย่างไรก็ตามขนบธรรมเนียมประเพณีนับเป็นเอกลักษณ์ที่ทำให้เกิดความเป็นอัน หนึ่งอันเดียวกัน แสดงถึงวิถีชีวิต จิตใจของชาวล้านนาทั้งในอดีตและปัจจุบัน ฉะนั้นประเพณี ทุกประเพณีจึงเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต ความเชื่อ ความนิยมของชาวล้านนา (ศูนย์ วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, 2534) แต่อย่างไรก็ตามถ้าจะนับถึงจำนวนประเพณีที่มีเป็น ประจำในแต่ละเดือน หรือมีเป็นครั้งคราวนั้น จึงมีเป็นจำนวนมากตามหลักฐานการรวบรวม ของ มณี พยอมยงค์ (2533)

ในด้านศิลปการแสดงนั้นสังคมล้านนามีเอกลักษณ์ของตนเองมานานแล้วและยังคงมีบทบาทอยู่ในปัจจุบัน ดังจะเห็นได้ส่วนหนึ่งจากโคลงที่ "กวีป็อด" ได้เขียนไว้เมื่อสาม สิบปีมาแล้วว่า (ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, 2534)

"เทษแม่ตบมะผาบพ็อน	มองเชิง
ซอสอดเสียงปี่เชิง	ม่วนแท้
ตั้งโนงทยเกิดเชิง	แน, สว่า ซอนเนอ
ซิง, ขล้อย, สะล้ออ้อแอ้	ม่วนล้านนถิ."

"เทษแม่" และ "ตบมะผาบ" ก็คือ ท่าที่สำคัญของ "ฟ้อนเจิง" หรือ "ฟ้อนตบมะผาบ" ซึ่งเป็นศิลปะของชายชาวล้านนามาแต่โบราณ การฟ้อนเจิงนี้ ถูกทูลเกล้าฯ ถวายให้ตั้งต้นต้นด้วยจังหวะเร้าใจของกลองปี่จ๋อ ซึ่งมีสว่าตีหยอกกลองพร้อมกับฆ้องชนิดต่างๆ หลายใบที่คอยกำกับความเร็ว ผู้แสดงทั้งสองฝ่ายจะแสดงอวดเชิงมวยกัน

"ฟ้อนมองเซิง" ก็คือศิลปะการฟ้อนที่ได้รับมาจากชาวไทยใหญ่ โดยมีกลองมองเซิงกำกับจังหวะ การแสดงที่กล่าวมานี้โดยปกติจะชมได้จากขบวนแห่ไทยทาน หรือในงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา และระบบความเชื่อของชาวล้านนา

ในบาทที่สองของโคลง ได้กล่าวถึงเพลงพื้นบ้านที่มีเอกลักษณ์หนึ่งของชาวล้านนาคือ "ซอ" ซึ่งศิลปะการแสดงประเภทนี้ได้นำคุณลักษณะเด่นๆ ของชาวล้านนาไว้ด้วยกันหลายอย่าง เช่น "เครื่องซอ" ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ตีเยี่ยมของวรรณกรรมมุขปาฐะ ปฏิภาณของ "ช่างซอ" ชายหญิงที่โต้ตอบหรือ "ถ้อย" กันโดยไม่ติดขัดเป็นเวลานาน การค้นทำนองของ "ช่างปี่" ด้วยเครื่องดนตรีที่เรียกว่า "ปี่ซม" และเนื้อหาของซอล้วนสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต โลกทัศน์และภูมิปัญญาของชาวล้านนาทั้งสิ้น ในอดีต ซอมีบทบาทเกี่ยวข้องกับศาสนาหรือระบบความเชื่อของชาวล้านนา ในปัจจุบันซอถูกปรับเปลี่ยนบริบทใหม่ๆ อีกหลายลักษณะ

ในบาทที่สาม "ตึงโนงทะเถิดเจิง" คือการเล่นเสียงฆ้อง และกลองในวงกลองแอม ซึ่งเป็นวงหลักที่ใช้กำกับจังหวะให้แก่ฟ้อนเล็บ และฟ้อนเทียน โดยมีแอมเดินทำนอง และสว่าตีจังหวะขัดกับจังหวะของกลองแอม

บาทสุดท้ายกล่าวถึงวงดนตรี ที่ประกอบด้วย ซิง ขลุ่ย และ สล้อ วงดนตรีประเภทนี้สามารถเล่นได้ในทุกงานทั้งงานมงคล และงานศพ

ศิลปวัฒนธรรมของล้านนามีพื้นฐานความเจริญรุ่งเรืองมาเป็นเวลานานตั้งแต่สมัยโบราณ เกิดจากการผสมผสานทางวัฒนธรรมของชนเผ่าไทยหลายกลุ่ม ทำให้เกิดรูปแบบของศิลปวัฒนธรรมล้านนาอันเป็นเอกลักษณ์เด่น ทรงคุณค่า และน่าจะช่วยกันทำนุบำรุงให้คงอยู่ตลอดไป

สภาพของวัฒนธรรมพื้นบ้านในปัจจุบัน

สำนักงานคณะกรรมการแห่งชาติ (2533) ได้วิเคราะห์ สรุป สภาพและปัญหา วัฒนธรรม ไว้ข้อหนึ่งว่า การปกครองประเทศโดยการรวมศูนย์อำนาจทุกแห่งทุกมุมไว้ที่ส่วนกลาง ทำให้ "วัฒนธรรมกรุงเทพฯ หรือวัฒนธรรมเมืองหลวง" ซึ่งรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาผสมผสาน มีอิทธิพลแผ่กระจายครอบงำไปทั่วประเทศ ส่งผลให้ความเป็นตัวของ ตัวเอง และความมีศักดิ์ศรี ความภูมิใจในวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่มีมาในอดีตทั้งหัวเมืองฝ่ายเหนือ ฝ่ายใต้และอีสานได้ถดถอยเหือดหายไปทุกขณะ วัฒนธรรมชาวบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่เคยพัฒนาขึ้นมาใช้ให้เหมาะสมแก่สภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นอันแสดงออกมาในรูปของ ภาษา ขนบธรรมเนียม การละเล่นและวิถีการกินอยู่ ถูกคุกคามว่าโง่เขลา ป่าเถื่อนไม่เท่าเทียมวัฒนธรรมจากเมืองกรุง ชาวบ้านในส่วนภูมิภาคได้รับอิทธิพลในหลายรูปแบบ โดยเฉพาะทางการศึกษาและสื่อมวลชน ให้สูญเสียความภาคภูมิใจในพื้นที่วัฒนธรรมของตนเองหมด ความภูมิใจในถิ่นกำเนิดและรกรากวัฒนธรรมของตน ซึ่งเท่ากับได้สูญเสียจิตวิญญาณบนพื้นฐานที่ทางบรรพบุรุษสั่งสมไว้ให้เป็นมรดกวัฒนธรรม คนจำนวนมากเหล่านี้เป็นมหาชนของประเทศ ที่มีสภาพไม่เป็นตัวของตัวเองอีกต่อไปแต่ได้รับเอาวัฒนธรรมส่วนกลางโดยปราศจากความรู้ ความเข้าใจอันถ่องแท้

จากสภาพของความเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมเช่นนี้ การศึกษา จึงจำเป็นต้องเข้ามามีบทบาทในการถ่ายทอดรักษาวรรณวัฒนธรรมให้มากขึ้น ซึ่ง ประชุม ชุ่มเฟื่องพันธ์ (2522) ก็ได้เสนอแนะว่า สถาบันการศึกษาต่าง ๆ ควรมีบทบาทในการอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้าน โดยการนำเอาวัฒนธรรมพื้นบ้านมาสอนในชั้นเรียน หรือสอดแทรกในวิชาที่เกี่ยวข้อง (สุจริต เนียรชอบ, 2514 และ วิไล ดวงแก้ว, 2530) ควรนำภาพ และวัสดุของจริง เกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้านมาใช้ประกอบการเรียนการสอน (อัจฉรา ทองหลาย, 2530)

การนำเอาสิ่งที่แสดงถึงวัฒนธรรมพื้นบ้านมาใช้ในการเรียนการสอนนอกจากจะเป็นการถ่ายทอดรักษาวรรณวัฒนธรรมแล้ว ยังมีผลต่อการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังเช่น การศึกษาของ สมชาย ตันตีสันติสม (2527) ที่ได้มีการนำเอาถิ่นพื้นบ้านมาใช้เพื่อ

เสริมการอ่านสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ปรากฏว่านักเรียนมีความก้าวหน้าทาง การอ่านมากกว่ากลุ่มควบคุมมาก และในการทดลองของ กาญจนภรณ์ มุขตารา (2530) เรื่อง การใช้นิทานพื้นเมืองภาคเหนือของประเทศไทย พัฒนาทักษะการฟังอย่างมี วิจารณ์ญาณสำหรับนักเรียนที่ใช้ภาษาถิ่น ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนเขตอำเภอ สารภี จังหวัดเชียงใหม่ ผลการทดลองพบว่า นักเรียนกลุ่มทดลองมีความก้าวหน้าในการ ฟังอย่างมีวิจารณ์ญาณสูงขึ้น

ผลการวิจัยของ พรทิพย์ คำดี (2535) ก็ได้พบว่า นักเรียนที่เรียนภาษาไทย โดยการสอดแทรกวรรณกรรมพื้นบ้านล้านนาในบทเรียน มีสัมฤทธิ์ผลในด้านความรู้สูงกว่า นักเรียนที่เรียนโดยไม่สอดแทรกวรรณกรรมพื้นบ้านล้านนาในบทเรียน ซึ่งผู้วิจัยได้อธิบายว่า วรรณกรรมพื้นบ้านล้านนา ที่ได้สอดแทรกในบทเรียนมีหลายรูปแบบ เช่น นิทานพื้นบ้าน เพลงชาวบ้าน (จ๊อย, ซอ) เพลงเด็ก คำว สำนวนภาษิต คำเรียกขาน คำสอนต่าง ๆ

การใช้สื่อการเรียนการสอนอันเป็นส่วนหนึ่งของการใช้เทคโนโลยีการศึกษาจะ ต้องคำนึงถึงความสามารถในการแก้ปัญหาการศึกษาได้ และอีกประการหนึ่งก็คือความพร้อม ทางด้านเศรษฐกิจและทรัพยากรบนพื้นฐานการพึ่งพาตนเอง

ผลการศึกษาและวิจัยที่ผ่านมาการใช้สื่อการเรียนการสอนของครูยังมีปัญหาและ อุปสรรคอยู่มาก เช่น ปัญหาการขาดแคลนสื่อการสอน ขาดงบประมาณที่จะนำมาจัดซื้อจัดหา (วิเชียร เทียมเมือง, 2519 แจ่มจันทร์ ปรีชาวิชัย, 2522, วาสนา महाลวเลิศ, 2527, สุพดี นฤฤทธิ์, 2528, และมิ่งขวัญ กิตติวรรณกร, 2534)

นอกจากนี้ยังพบว่าครูจำนวนมากต้องลงทุนผลิตสื่อการสอนเอง(บำเพ็ญ ไมตรี- โสภณ, 2531, แจ่มจันทร์ ปรีชาวิชัย, 2522 และ อรทัย พงษ์วัฒนานนท์, 2529) ได้สรุปจากการศึกษางานวิจัยต่างๆไว้ว่า ครูประถมศึกษาใช้สื่อการสอนเป็นบางครั้ง กลุ่ม วิชาที่ใช้สื่อการสอนมากเรียงตามลำดับ คือ กลุ่มทักษะ กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มงานพื้นฐานอาชีพ และ กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย สื่อการสอนประเภทวัสดุที่ใช้ มากคือ กระดานดำ บัตรคำ หนังสือแบบเรียน รูปภาพ แผนภูมิ ของจริง สื่อประเภทวิธีการ การสาธิต การร้องเพลงประกอบบทเรียน การเล่นเกม และการแสดงบทบาทสมมติ ส่วนสื่อการสอนที่ใช้บ่อยที่สุดคือ วิทยุ เครื่องบันทึกเสียง และเครื่องฉาย

ในภาคเหนือตอนบนปัญหาด้านสื่อการเรียนการสอนยังมีอยู่มาก เช่นเดียวกับภาคอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น สันติ กิตติวรรณ (2530) ได้ศึกษาพบว่าศูนย์วิชาการกลุ่มโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดลำพูนประสบปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานมากที่สุดเกี่ยวกับการขาดความพร้อมในปัจจุบันดำเนินงานด้านวัสดุครุภัณฑ์ ด้านสื่อและอุปกรณ์การเรียนการสอน ส่วนปัญหาของศูนย์นวัตกรรมและอุปกรณ์การเรียนการสอนของจังหวัดเชียงใหม่ข้อหนึ่งก็คือ สื่อการเรียนการสอนมีน้อย (เอนก ปัญญา, 2530)

จากหลักการ แนวคิดที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าสื่อพื้นบ้านหรือสื่อวัฒนธรรมมีความสำคัญและมีคุณค่ายิ่ง ดังนั้นการศึกษาถึงสภาพและปัญหาการใช้สื่อการเรียนการสอนพื้นบ้านของครูโรงเรียนประถมศึกษาในภาคเหนือตอนบน จึงเป็นสิ่งที่ควรศึกษาเป็นอย่างยิ่งเพื่อที่จะได้นำผลการศึกษาไปเป็นข้อมูลพื้นฐานต่อการจัดการสื่อการเรียนการสอนพื้นบ้านให้เหมาะสมต่อไป